

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Poetica 10 (2022)

ISSN 2353-4583

e-ISSN 2449-7401

DOI 10.24917/23534583.10.10

Igor Pilszczikow

Uniwersytet Kalifornijski w Los Angeles (UCLA), Uniwersytet Talliński

ORCID 0000-0003-0153-6598

Kwantytatywna poetyka rosyjskiego formalizmu – Boris Jarcho jako niedoceniony prekursor „czytania na dystans”

Czym jest rosyjski formalizm?

Formalizm to kierunek badawczy rozwijany przede wszystkim przez rosyjskich badaczy pierwszej i drugiej dekady XX wieku, którzy należeli do dwóch grup: OPOJAZ-u i Moskiewskiego Koła Lingwistycznego (MKL). Grupy te nie były jednolite czy też skonsolidowane, jednakże ich członkowie mieli podobne zapatrywania: postrzegali sztukę jako rodzaj aktywności ludzkiej, rządzącej się raczej swoimi wewnętrznymi prawami, a nie zdeterminowanej przez uwarunkowania ideologiczne, społeczne czy psychologiczne. Wszyscy zgodzili się, że tym, co odróżnia sztukę od innej działalności, jest forma artystyczna, ale różnili się co do tego, dlaczego forma artystyczna ma znaczenie i jak „działa”¹.

Moskiewskie Koło Lingwistyczne zostało założone 16 lutego (29 lutego lub 1 marca wg kalendarza gregoriańskiego) 1915 roku. Spotkania Koła stały się regularne od 5 kwietnia 1919 roku. Wśród najbardziej aktywnych członków w 1919 roku znajdował się Roman Jakobson (pierwszy przewodniczący Koła), językoznawca Grigorij Winokur (pierwszy sekretarz Koła i jego przewodniczący w latach 1922–1923), lewicowy krytyk Osip Brik, teoretyk wiersza Boris Tomaszewski, mediewista Boris Jarcho, jak również Wiktor Szkłowski, który przyjechał z Piotrogradu, by brać udział w spotkaniach Koła, a także inni, nie mniej znani badacze².

Kolejnym kamieniem milowym w rozwoju rosyjskiego formalizmu była publikacja *Sborniki po teorii poetycznego języka* w 1916 i 1917 roku w Piotrogradzie. Powszechnie uważa się, że były one wydane przez Obszczestwo po izuczeniju poetycznego języka (OPOJAZ), czyli Towarzystwo Badań nad Językiem Poetyckim,

---

¹ G. Tihanov, *Russian Formalism*, w: *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, wyd. 4, Princeton University Press, Princeton 2012, s. 1239–1242.

² M. Szapir, *Moskowskij lingwistyczny krużok*, w: *Litieraturnaja encykłopedija tierminow i poniatij*, red. A.N. Nikolukin, Intelwak, Moskwa 2001, s. 591–594; I. Pilszczikow, *Dziedzictwo rosyjskiej szkoły formalnej. Opojaz i Moskiewskie Koło Lingwistyczne a współczesna filologia*, przeł. A. Berkiet, D. Ulicka, w: *Strukturalizm w Europie Środkowej i Wschodniej. Wzje i rewizje*, red. D. Ulicka, W. Bolecki, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa 2012, s. 171–187; A. Berkiet, *Moskiewskie Koło Lingwistyczne. Zapomniane początki nowoczesnego literaturoznawstwa teoretycznego*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze” 2018, nr 13, s. 149–161.

ale z technicznego punktu widzenia nie jest to prawda. Szklowski przekształcił nieformalną grupę piotrogrodzką w stowarzyszenie nazywane OPOJAZ dopiero 2 października 1919 roku, biorąc za wzór MKL, w spotkaniach którego zaczął uczestniczyć³.

W tym czasie do grupy piotrogrodzkiej dołączył już Boris Eichenbaum, którego słynny artykuł *Jak jest zrobiony „Płaszcz” Gogola?* ukazał się w 1919 roku w trzecim tomie *Sborniki po teorii poietycznego jazyka*, zatytułowanym *Poetika*. W 1920 roku do OPOJAZ-u dołączył Jurij Tynianow i stał się trzecim członkiem słynnego formalistycznego „triumwiratu”⁴. Tomaszewski wyjechał z Moskwy do Piotrogradu w 1921 roku i również dołączył do OPOJAZ-u.

Kogo uważa się za formalistę, a kogo nie? W objaśniającym artykule *Teoria „metody formalnej”* (1925) Eichenbaum zdefiniował przynależenie do „szkoły formalnej” w kategoriach afiliacji z towarzystwem, które – w gruncie rzeczy – działało tylko pół-formalnie (gra słów zamierzona): „Mówiąc o formalistach, mam na myśli tylko tę grupę, która utworzyła Towarzystwo Badań nad Językiem Poetyckim (OPOJAZ) i od 1916 roku zaczęła wydawać zbiory własnych artykułów”⁵. Ten punkt widzenia silnie wpłynął na późniejsze interpretacje formalizmu, pomimo ciągłych wysiłków Jakobsona, żeby w historii formalistów uwzględnić nie tylko OPOJAZ, ale również MKL⁶.

Czym jest poetyka formalistyczna?

Jak podaje Eichenbaum, pierwszy etap rozwoju szkoły formalistycznej charakteryzowało „dążenie do stworzenia samodzielnej nauki o literaturze opartej

³ A. Krusanow, *Russkij awangard 1907–1932 (Istoriczeskij obzor)*, t. 2: *Futuristczeskaja riwolucyja (1917–1921)*, kniga 1, Nowoje litieraturnoje obozrienije, Moskwa 2003, s. 296–297; I. Pilszczikow, A. Ustinow, *Diebiut Wiktora Szklowskogo w Moskowskom Lingwistycznym Krużkie. Ot „istorii romana” k „razwiortowaniju siużeta”, „Litieraturnyj fakt”* 2018, nr 9, s. 314–334; ciż, *Wiktor Szklowski w OPOJAZie i Moskowskom Lingwistycznym Krużkie (1919–1921 gg.)*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch” 2018, t. 6, s. 176–206.

⁴ W. Szubin, *Jurij Tynianow. Biobibliograficzeskaja chronika (1894–1943)*, Arsis, Sankt Pietierburg 1994, s. 75.

⁵ „Pod »formalistami« ja razumeju [...] tolko tu gruppu teoretikow, kotoraja objediniłas’ w »Obszczestwie izuczenija poietycznego jazyka« (Opojaz) i s 1916 g. naczała izdawat’ swoi sborniki” (B. Eichenbaum, *Teorija „formalnogo metoda”*, w: tegoż, *Litieratura. Teorija, kritika, polemika*, Priboj, Leningrad 1927, s. 116, przyp. 1; w przekładzie polskim R. Zimanda: *Teoria metody formalnej*, w: B. Eichenbaum, *Szkice o prozie i poezji*, wybór i oprac. L. Pszczółowska, R. Zimand, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1973, s. 318, przyp. 1).

⁶ R. Jakobson, *An Example of Migratory Terms and Institutional Models (On the Fiftieth Anniversary of the Moscow Linguistic Circle)* [1965], w: tegoż, *Selected Writings*, t. 2: *Word and Language*, Mouton, The Hague 1971, s. 527–538; tenże, *Moskowskij lingwistczeskij krużok*, oprac. i wstęp M.I. Szapir, „Philologica” 1996, t. 3, nr 5/7, s. 361–380. Por. A.N. Dmitrijew, *Kak sdielana „formalno-filosofskaja szkoła” (ili poczemu ne sostojałsia moskowskij formalizm?)*, w: *Issledowanija po istorii russkoj mysli. Eżegodnik za 2006–2007 god (8)*, red. M.A. Kolerow, N.S. Płotnikow, Modest Kolerow, Moskwa 2009, s. 71–96; C. Depretto, *La question du formalisme moscovite*, „Revue des études slaves” 2008, t. 79, nr 1/2, s. 87–101.

o specyficzne właściwości materiału literackiego”⁷. A używając sformułowania Jakobsona, „przedmiotem nauki o literaturze jest nie literatura, lecz literackość”⁸.

Wyodrębnienie literaturoznawstwa jako autonomicznej dyscypliny („specyfikacji” literatury, w języku samych formalistów) miało ważny skutek w postaci narodzin „teorii literatury” jako takiej⁹. Synonimem tego nowego terminu był stary Arystotelesowski termin „poetyka”, już zrewidowany i ponownie zinterpretowany przez Aleksandra Wiesiełowskiego¹⁰. Jednakże w przeciwieństwie do „poetyki historycznej” Wiesiełowskiego poetyka formalistów była teoretyczna. Znamienne jest, że „formalistyczny” podręcznik Tomaszewskiego, po raz pierwszy opublikowany w 1925 roku, nosi tytuł *Teoria literatury (poetyka)*¹¹. Co więcej, w przeciwieństwie do „kodeksów poetyckich” Arystotelesa, Horacego czy Boileau poetyka formalistyczna była deskryptywna, a nie preskryptywna. W przedmowie do swojej książki *Młody Tołstoj* z 1922 roku Eichenbaum wyjaśnił, że „poetyka” jest dyscypliną, która skupia się na „systemie chwytów stylistycznych i kompozycyjnych” pisarza¹².

Przedmiot literaturoznawstwa według wczesnych badaczy OPOJAZ-u stanowi konstrukcja dzieła artystycznego. Innym terminem, jakim formaliści posługiwali się do opisu swojej wizji, była „morfologia”¹³. Kolejnym logicznym krokiem w rozwoju tego ujęcia było przekształcenie formalizmu „morfologicznego” w „funkcjonalistyczny”. W ujęciu formalizmu „funkcjonalistycznego” dzieło sztuki koncipowane

⁷ „[...] sozdanije samostojatelnoj litieraturnoj nauki na osnowie spieczificheskich swojstw litieraturnogo matieriała” (B. Ejchenbaum, *Tieorija „formalnogo mietoda”*, w: tegoż, *Litieratura*, dz. cyt., s. 117; w przywoływanym polskim przekładzie: s. 275).

⁸ „Priedmiotom nauki o litieraturie jawlajetsia nie litieratura, a litieraturnost” (R. Jakobson, *Nowiejszaja russkaja poezija. Nabrosok pierwyj*, Politika, Praha 1921, s. 11). Cyt. w: B. Ejchenbaum, *Tieorija „formalnogo mietoda”*, w: tegoż, *Litieratura*, dz. cyt., s. 121 (w przekładzie polskim: s. 279).

⁹ G. Tihanov, *The Birth and Death of Literary Theory. Regimes of Relevance in Russia and Beyond*, Stanford University Press, Stanford 2019.

¹⁰ A.N. Wiesiełowski, *Poetyka historyczna*, przeł. H. Karwatska, w: *Teoria badań literackich za granicą. Antologia*, wybór, rozprawa wstępna, komentarze, posłowie S. Skwarczyńska, t. 1: *Romantyzm i pozytywizm*, cz. 2: *Kierunki pozytywistyczne, krytyka subiektywna i kierunki postpozytywistyczne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1966, s. 326–352. Por. I. Kliger, B. Maslov, *Introducing Historical Poetics. History, Experience, Form*, w: *Persistent Forms. Explorations in Historical Poetics*, red. I. Kliger, B. Maslov, Fordham University Press, Bronx, NY 2016, s. 1–36; G. Tihanov, *On the Significance of Historical Poetics. In Lieu of a Foreword*, „Poetics Today” 2017, t. 38, nr 3, s. 417–428; J. Merrill, *Historical Poetics and Poetic Language. Rethinking the Concept of Autonomy for Modern Literary Theory*, tamże, s. 519–548.

¹¹ B. Tomaszewskij, *Tieorija litieratury (Poetika)*, Gosudarstwiennoje izdatielstwo, Moskwa – Leningrad 1925.

¹² „[...] o sistiemie jego stiliczeskich i kompozicyonnych prijomow” (B. Ejchenbaum, *Mołodoj Tołstoj*, Izdatielstwo Z. I. Grżebina, Pietierburg – Berlin 1922, s. 8). Por. M.R. Mayenowa, *Rosyjskie propozycje teoretyczne w zakresie form (1916–1930)*, w: *Rosyjska szkoła stylistyki*, wybór tekstów i oprac. M.R. Mayenowa, Z. Saloni, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1970, s. 14–54.

¹³ B. Ejchenbaum, *Mołodoj Tołstoj*, dz. cyt., s. 8.

jest nie jako „suma jego chwytów” (Szkłowski)¹⁴, ale jako „system współzależnych czynników” (Tynianow)¹⁵.

Te wersje formalistycznej teorii literackiej – formalizm „morfologiczny” i „funkcjonalistyczny” – zostały opisane w takich kanonicznych dziełach jak monografia Victora Erlicha *Russian Formalism. History – Doctrine*¹⁶ i w antologii Tzvetana Todorova tekstów formalistów rosyjskich w tłumaczeniu na język francuski, znamienne zatytułowanej *Théorie de la littérature*¹⁷.

W 2011 roku Franco Moretti i Matthew Jockers, których nazwiska jako pierwsze przychodzą na myśl, gdy pojawia się określenie humanistyki cyfrowej (*digital humanities*), nazwali swoją metodę „formalizmem kwantytatywnym”¹⁸. W ten sposób równocześnie wskazali na główne źródło swojej inspiracji – rosyjską szkołę formalną – a także podkreślili największą różnicę. Jednakże teza o nowości formalizmu ilościowego jest tylko częściowo prawdziwa. Ma sens wtedy tylko, gdy za Eichenbaumem ograniczymy „formalizm” wyłącznie do jego wariantu z OPOJAZ-u.

Przeanalizujmy teraz, co może zostać określone jako pierwszy formalizm „ilościowy”, reprezentowany przez kilku badaczy z Moskiewskiego Koła Lingwistycznego¹⁹. Ta gałąź formalizmu jest znacznie mniej znana, zwłaszcza poza granicami Rosji.

Czym jest poetyka kwantytatywna?

W 1919 roku dwóch badaczy, którzy wcześniej opracowali pewne metody statystyczne do badania wiersza – Boris Tomaszewski i Boris Jarcho – zaczęli regularnie uczestniczyć w spotkaniach MKL-u. 21 czerwca tegoż roku, na wniosek Jakobsona, zostali obaj wybrani na pełnoprawnych członków Koła²⁰. Należy tu ponownie zwrócić uwagę, że Tomaszewski, którego na ogół pamięta się jako badacza związanego

¹⁴ „[...] summ[a] jego [...] prijomow” (W. Szkłowski, *Rozanow. Iz knigi „Siuzet kak jawlenije stila”*, OPOJAZ, Piotrogród 1921, s. 8).

¹⁵ „[...] sistiem[a] sootniesionnych mieźdu soboju faktorow” (J. Tynianow, *Oda kak oratorskij žanr*, w: tegoż, *Archaisty i nowatory*, Priboj, Leningrad 1929, s. 48; w przekładzie polskim Z. Saloniego: *Oda jako gatunek retoryczny*, w: *Rosyjska szkoła stylistyki*, dz. cyt., s. 281). Por. J. Tynianow, *Problema stichotwornogo jazyka*, Academia, Leningrad 1924.

¹⁶ V. Erlich, *Russian Formalism. History – Doctrine*, Mouton, The Hague 1955 (wyd. 2 poprawione 1965).

¹⁷ *Théorie de la littérature*, teksty formalistów rosyjskich zebrał, oprac. i przeł. Tzvetan Todorov, przedmowa R. Jakobson, Seuil, Paris 1965.

¹⁸ S. Allison, R. Heuser, M. Jockers, F. Moretti, M. Witmore, *Quantitative Formalism. An Experiment*, Stanford 2011 (Stanford Literary Lab, *Pamphlet 1*, 15.01.2011), zob. <https://lilab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet1.pdf> (dostęp: 16.03.2021).

¹⁹ I. Pilszczikow, *Franko Moretti i nowy kwantitatiwnyj formalizm*, „Nowoje litieraturnoje obozrienije” 2018, nr 150, s. 39–45; tenże, *A poética quantitativa do Formalismo Russo*, przeł. z ros. V. Vaz, „RUS – Revista de Literatura e Cultura Russa” 2020, t. 11, nr 16, s. 9–42, zob. <http://www.revistas.usp.br/rus/article/view/172896/163581> (dostęp: 16.03.2021).

²⁰ I. Pilszczikow, A. Ustinow, *Moskowskij lingwiczeskij krużok i stanowlenije ruskogo stichowiedienija (1919–1920)*, w: *Unacknowledged Legislators. Studies in Russian Literary History and Poetics in Honor of Michael Wachtel*, red. L. Fleishman, D.M. Bethea, I. Vinitzky, Peter Lang, Berlin [etc.] 2020, s. 392 (Stanford Slavic Studies, t. 50).

z Petersburgiem i członka OPOJAZ-u, przeprowadził większość swoich badań nad wierszem rosyjskim w Moskwie, gdzie mieszkał od 1918 do końca 1920 roku (po powrocie z frontów pierwszej wojny światowej) i gdzie przedstawiał wyniki swoich prac na spotkaniach MKL-u²¹. Prace Tomaszewskiego w ramach OPOJAZ-u należą do następnego okresu (1922–1927). Jego ilościowe badania nad wierszem z okresu moskiewskiego zostały opublikowane w osobnym zbiorze pod tytułem *O stichie* [O wierszu] dopiero w 1929 roku w Leningradzie²². Zamieszanie potęguje fakt, że antologia Todorova mieści tylko te sekcje ze zbioru *O wierszu*, które nie zawierają obliczeń, diagramów i tabel²³.

Te nowe badania były rozwinięciem ustaleń dziewiętnastowiecznych niemieckich badaczy, empirystów i pozytywistów, filologów klasycznych takich jak Moritz Wilhelm Drobisch i Arthur Ludwich, którzy używali danych statystycznych do atrybucji i datowania antycznego greckiego i rzymskiego heksametru (rozkład stóp daktylicznych i spondaicznych)²⁴. Bazowały one także na późniejszych odkryciach Andrieja Biełego, który zastosował metody statystyczne do analizy metrum w wierszu rosyjskim (rozkład akcentowanych i nieakcentowanych stóp sylabotonicznych)²⁵. Jednakże formalisci moskiewscy uważali próby swoich poprzedników za niekonsekwentne i sprzeczne, a ich dane – za niepełne i przybliżone²⁶.

W badaniach nad wierszem rosyjskim Tomaszewski użył metody statystycznej swojego pomysłu. Polegała ona na porównywaniu wskaźników „teoretycznych z empirycznymi”²⁷. Metoda ta (dopracowana później przez takich badaczy jak Kiril Taranowski, znany teoretyk wiersza, oraz matematyk Andriej Kołmogorow – prawdopodobnie największy matematyk pochodzący z ZSRR) została nawet ochrzczone „rosyjską metodą językowo-statystyczną do badania rytmu poetyckiego”²⁸. W 1960 roku Jakobson nazwał podejście Tomaszewskiego do rytmiki wiersza rosyjskiego „przykładem najdłużej trwającego i do niedawna prawdopodobnie najbardziej spektakularnego połączenia językoznawstwa, zwłaszcza badań nad językiem poezji,

²¹ [L. Fleiszman], *Tomaszewskij i Moskowskij lingwisticeskij krużok*, „Uczonyje zapiski Tartuskogo gosudarstwiennogo uniwersitieta” 1977, nr 422, s. 113–132 (Trudy po znakovym sistiemam, t. 9); I. Pilszczikow [Pilshchikov], *Zasedanije Moskowskogo lingwisticeskogo krużka 1 ijunia 1919 goda i zarożdienije stichowiedczeskich koncepcyj O. Brika, B. Tomaszewskogo i R. Jakobsona*, „Revue des études slaves” 2017, t. 88, nr 1/2, s. 151–175; I. Pilszczikow, A. Ustinow, *Moskowskij lingwisticeskij krużok i stanowlenie russkogo stichowiedienija (1919–1920)*, w: *Unacknowledged Legislators*, dz. cyt.

²² B. Tomaszewskij, *O stichie*, Priboj, Leningrad 1929.

²³ *Théorie de la littérature*, dz. cyt., s. 154–169.

²⁴ Por. M. Gasparow, *Russkij gieksamietr i inyje nacyonalnyje formy gieksamietra*, w: tegoż, *Izbrannyje trudy*, t. 3: *O stichie*, Jazyki russkoj kultury, Moskwa 1997, s. 234.

²⁵ A. Bielyj, *Simwolizm. Kniga statiej*, Musagiet, Moskwa 1910; por. M. Gasparow, *Kwantitatiwnyje mietody w russkom stichowiedienii. Itogi i pierspektiwy*, w: tegoż, *Sowriemiennyj russkij stich. Mietrika i ritmika*, Nauka, Moskwa 1974, s. 20–21.

²⁶ I. Pilszczikow, A. Ustinow, *Moskowskij lingwisticeskij krużok i stanowlenie russkogo stichowiedienija (1919–1920)*, w: *Unacknowledged Legislators*, dz. cyt., s. 391–392.

²⁷ M. Gasparow, *Kwantitatiwnyje mietody...*, dz. cyt., s. 21.

²⁸ J. Bailey, *The Russian Linguistic-Statistical Method for Studying Poetic Rhythm. A Review Article*, „Slavic and East European Journal” 1979, t. 23, nr 2, s. 251–261.

z matematyczną analizą procesów stochastycznych”. To podejście „dało zaskakująco przesłanki do wyznaczania metryki deskryptywnej, historycznej, porównawczej i ogólnej na gruncie naukowym”²⁹. W swoich badaniach nad poezją czeską w latach trzydziestych XX wieku w Pradze Jakobson sam rozwinął metody statystyczne Tomaszewskiego³⁰. W latach pięćdziesiątych Taranowski poszedł śladami zarówno Tomaszewskiego, jak i Jakobsona (jak również paru innych rosyjskich badaczy, takich jak np. Giorgij Szengeli)³¹.

Boris Jarcho poszedł jeszcze dalej niż Tomaszewski i Jakobson, był przekonany o możliwości całkowitej kwantyfikacji poetyki³². Oprócz podejścia statystyczno-probabilistycznego do wiersza (w szczególności badał średniowieczną poezję łacińską, przeciwstawiając swoje metody statystyczne metodom W. Meyera ze Spiry [Meyer aus Speyer]) Jarcho rozszerzył zastosowanie metod ilościowych do wszystkich form artystycznych – dźwięku, gramatyki i znaczenia. Jego *Metodologia ścisłego literaturoznawstwa* i badania nad gatunkami dramatycznymi w aspekcie syncho-

²⁹ R. Jakobson, *Linguistics and Communication Theory* [1960], w: tegoż, *Selected Writings*, t. 2: *Word and Language*, Mouton, The Hague 1971, s. 579. Po opublikowaniu *O wierszu* (1929) i po szóstym wydaniu *Teorii literatury* (1931) Tomaszewski porzucił badania nad wierszem i poetykę (zob. K.D. Seemann, *Boris Tomaševskij's Theory of Literature*, „Russian Literature” 1986, t. 20, nr 2, s. 143–158; C. Depretto, *Formalisme et poétique. Boris Tomaševskij, le formaliste oublié*, „Communications” 2018, nr 103, s. 107–118) i skupił się na biografii i tekstologii Aleksandra Puszkina (*tekstologia* jest terminem usankcjonowanym przez niego w latach dwudziestych), a także na badaniach zainteresowań Puszkina literaturą francuską. Tomaszewski uniknął antyformalistycznych czystek, ale jego prace z zakresu literatury porównawczej zostały oficjalnie potępione podczas kampanii antykomparatystycznej w 1949 roku. Do studiowania wiersza powrócił dopiero pod koniec życia (zmarł w 1957 r.).

³⁰ R. Jakobson, *Poznámky k dílu Erbenovu. II. O verši*, „Slovo a slovesnost” 1935, t. 1, nr 4, s. 218–229; tenże, *K popisu Máchova verše*, w: *Torso a tajemství Máchova díla. Sborník pojednání Pražského lingvistického kroužku*, red. J. Mukařovský, Fr. Borový, Praha 1938, s. 207–278 (artykuł z 1938 r. jest lepiej znany w angielskim przekładzie P. i W. Steinerów: *Toward a Description of Mácha's Verse*, w: R. Jakobson, *Selected Writings*, t. 5: *On Verse, Its Masters and Explorers*, Mouton, The Hague – Paris – New York 1979, s. 433–485). Por. S. Rudy, *Jakobson's Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics*, w: *Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*, red. L. Matejka, Ann Arbor 1976, s. 477–520 (Michigan Slavic Contributions, t. 6).

³¹ Zob. K. Taranovski, *Ruski dvodelni ritmovi I–II*, Naučna knjiga, Beograd 1953; tenże, *Ruski četvorostopni jamb u prvim dvema decenijama XX veka*, „Južnoslovenski filolog” 1955/1956, t. 21, nr 1/4, s. 15–43. Taranowski, rosyjski emigrant (urodzony w Dorpacie / Jurjewie, obecnie Tartu w Estonii), był jugosłowiańsko-amerykańskim slawistą, profesorem literatury rosyjskiej na Uniwersytecie Harvarda, gdzie współpracował z Jakobsonem.

³² M. Gasparow, *Raboty B. I. Jarcho po teoriji litieratury*, „Uczonyje zapiski Tartuskogo gosudarstwiennogo uniwersiteta” 1969, nr 236 (Trudy po znakovym sistiemam, t. 4), s. 504–514 (zmieniona wersja w: tegoż, *Izbrannyje trudy*, t. 2: *O stichach*, Jazyki russkoj kultury, Moskwa 1997, s. 468–484); U. Margolin, *B. I. Yarkho's Programme for a Scientifically Valid Study of Literature*, „Essays in Poetics” 1979, t. 4, nr 2, s. 1–36; T. Brzostowska-Tereszkiewicz, *Ewolucje teorii. Biologizm w modernistycznym literaturoznawstwie rosyjskim*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2011, s. 50–61; I. Piłszczikow, *Dziedzictwo rosyjskiej szkoły formalnej*, w: *Strukturalizm w Europie Środkowej i Wschodniej*, dz. cyt., s. 177–183; tenże, *Nasledie russkoj formalnoj szkoły i sowriemiennaja fiłologija*, „Antropologija kultury” 2015, nr 5, s. 324–331.

nicznym i diachronicznym miały kluczowe znaczenie³³. Prace te zostały napisane w czasie wygnania w Omsku pomiędzy 1935 a 1938 rokiem, ale zostały opublikowane znacznie później – pomiędzy 1997 a 2006 rokiem³⁴.

Jarcho określił cechy gatunkowe tragedii i komedii, używając takich formalnych parametrów ilościowych jak całkowita liczba postaci (*dramatis personae*); liczba postaci mówiących w czasie jednej sceny i odchylenie standardowe od średniej liczby postaci mówiących; liczba scen w sztuce (jako miara mobilności akcji); średnia długość mów i procent wersów podzielonych między uwagi różnych postaci mówiących (jako miara mobilności i spójności dialogów), i tym podobne. Historia gatunku może być opisana jako ewolucja jego cech i skupisk cech. Różnice pomiędzy nurtami literackimi mogą być opisane jako różnica w proporcji konkretnych cech lub grup cech.

Obliczenia Jarcho pozwoliły mu na pokazanie, że historia pięcioaktowej tragedii wierszowanej może zostać podzielona na cztery okresy (wczesnoklasycyzy, późnoklasycyzy, wczesnoromantyczny, późnoromantyczny) i że możliwe jest pokazanie granic między tymi okresami³⁵. Jednocześnie gdy porównywał dwa gatunki, które współistniały w danym czasie (Jarcho badał tragedie i komedie Pierre'a Corneille'a), był w stanie formalnie je rozróżnić. Ustalił 15 policzalnych cech, które odróżniały jeden gatunek od drugiego, obliczył proporcje ich kombinacji w różnych tekstach i umieścił utwory pośrednie (tragikomedie) na skali pomiędzy prototypową tragedią a prototypową komedią³⁶. Niektóre z parametrów Jarcho są stosowane we współczesnych korpusach elektronicznych tekstów dramatycznych, takich jak *DraCor*³⁷.

W związku z tym Jarcho skutecznie wynalazł to, co później Moretti określił „czytaniem na dystans” (*distant reading*), kiedy w *Rozczłonkowaniu wypowiedzi w pięcioaktowej tragedii* przeprowadził diachroniczną analizę 153 tragedii

³³ B. Jarcho, *Mietodołogija tocznogo litieraturowiedienija. Izbrannyje trudy po teorii litieratury*, oprac. M.W. Akimowa, I.A. Pilszczikow, M.I. Szapir, red. M.I. Szapir, Jazyki sławiańskich kultur, Moskwa 2006.

³⁴ Po stłumieniu formalizmu w 1930 roku Jarcho znalazł tymczasowe „schronienie” w tłumaczeniach poetyckich, zanim został skazany w sfingowanym procesie „niemieckich leksykografów”. Udało mu się uzyskać „tylko” wyrok więzienia w Moskwie i zesłanie do Omska na Syberii, natomiast jego kolega i wieloletni przeciwnik Gustaw Szpet, także były członek MKL, skazany w tym samym procesie, po zesłaniu do Tomska (także na Syberii) został rozstrzelany tamże w 1937 roku. W 1940 roku Jarcho otrzymał pozwolenie na przyjazd do Kurska w europejskiej części Rosji i został profesorem tamtejszego instytutu pedagogicznego. Po inwazji niemieckiej w 1941 roku został ewakuowany do Sarapuł w Udmurcji, gdzie zmarł na gruźlicę prosówkową (1942). Zob. zwięzły, ale wyczerpujący szkic biograficzny autorstwa Mariny Akimowej i Maksima Szapira w: B. Jarcho, *Mietodołogija tocznogo litieraturowiedienija*, dz. cyt., s. vii–xxxii. Zob. też M. Akimowa, *Uczonyj i vlast'. Stuczaj B. I. Jarcho*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch” 2017, t. 5, s. 249–271.

³⁵ *Raspridienienie rieczii w piatiaktnoj tragiedii (K woprosu o klassicizmie i romantizmie) [Rozczłonkowanie wypowiedzi w pięcioaktowej tragedii (W sprawie klasycyzmu i romantyzmu)]* (tamże, s. 550–607).

³⁶ *Komiedii i tragiedii Kornelia (Etiud po teorii zanra)* [Komedie i tragedie Corneille'a (Etiuda z teorii gatunku)] (tamże, s. 403–449).

³⁷ Zob. <https://dracor.org/> (dostęp: 17.03.2021).

autorstwa 23 pisarzy, posługując się tylko czterema cechami formalnymi („wydobycie odróżniających proporcji na podstawie kilku najmniejszych cech”, słowami Jarcho)³⁸. „Czytanie na dystans” Morettiego to porównanie dużej liczby tekstów pod kątem ograniczonej liczby sformalizowanych parametrów. Tak jak Wiesiełowski przed nim, a Moretti po nim Jarcho bada „jednostki, które są znacznie mniejsze lub znacznie większe niż tekst: chwyt, wątki, tropy – lub gatunki i systemy” (cytuje teraz Morettiego, a nie Jarcho, jak można by sądzić)³⁹. Jedyna różnica jest taka, że Moretti używał komputerów, natomiast Jarcho wykonywał obliczenia ręcznie, co było ogromnie czasochłonne i żmudną pracą.

Rozwój technologii informacyjnej oraz humanistyki cyfrowej, z uczeniem maszynowym i sieciami neuronowymi, powoduje, że niektóre projekty oparte na badaniach statystycznych, które wydawały się zbyt wielkie i pracochłonne osiemdziesiąt lub nawet dwadzieścia lat temu, są teraz w naszym zasięgu. Jarcho nazywał ten typ badań „mrówczą pracą”, która wymaga skoordynowanego wysiłku wielu uczestników⁴⁰. Mnóstwo rzeczy można wykonać za pomocą komputera, a praca zajmie znacznie mniej czasu – może być wykonana dziesiątki, setki lub nawet tysiące razy szybciej. To tutaj nowy „komputerowo-cyfrowy” formalizm Morettiego przychodzi z pomocą „staremu” ilościowemu formalizmowi filologicznemu.

Czy w związku z tym powinno się zaliczać Jarcho do szkoły formalistów? Chociaż odpowiedź Eichenbauma była „nie”, odpowiedź Jarcho brzmiała „tak”. Jednoznacznie określał on siebie jako „zwolennika »metody formalnej« i »formalistę«”⁴¹. Ta odpowiedź ma co najmniej taki sam ciężar gatunkowy jak kategoriyczne wykluczenie Eichenbauma⁴².

Poetyka strukturalna i ilościowa

Chociaż zarówno Tomaszewski, jak i Jarcho zostali tu określani jako „formaliści kwantytatywni”, między ich metodologiami zachodzi istotna różnica. Obliczali

³⁸ „[...] dobywanije odczytelnych proporcji po nieskolkim mielczajszym priznakam” (B. Jarcho, *Mietodołogija tocznogo literaturowiedienija*, dz. cyt., s. 554).

³⁹ „[...] units that are much smaller or much larger than the text: devices, themes, tropes – or genres and systems” (F. Moretti, *Distant Reading*, Verso, London – New York 2013, s. 48–49). Według Morettiego: „between the very small and the very large, the text itself disappears” (tamże, s. 49), tzn. „tekst jako taki zniknie między tym, co bardzo małe i bardzo duże” (artykuł z książki *Distant Reading* pt. *Conjectures on World Literature*, z którego pochodzi przytoczony cytat, dostępny jest w polskim przekładzie, nie skorzystaliśmy jednak z niego, ponieważ w interesującym nas miejscu nie jest zbyt dokładny. Zob. F. Moretti, *Przypuszczenia na temat literatury światowej*, przeł. P. Czaplinski, „Teksty Drugie” 2014, 4, s. 131–147). Por. P. Steiner, *Divergence vs. Convergence. Moretti, Tynyanov, Jakobson*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2017, nr 2(47), s. 117–124.

⁴⁰ B. Jarcho, *Mietodołogija tocznogo literaturowiedienija*, dz. cyt., s. 554.

⁴¹ W liście do Wiktora Żyrmuńskiego z 8 listopada 1919 roku (tamże, s. xxvi, przyp. 34).

⁴² W. Poliłowa, *Polemika wokrug sbornikow „Chudożestwiennaja forma” i „Ars poetica”*. B. I. Jarcho i Opojaz, w: *Studia slavica. Sbornik naucznych trudow mołodych fiłologow*, t. 10, Institut slawianskich jazykow i kultur Tallingskiego uniwersiteta, Tallinn 2011, s. 153–170.

oni rozmaite rzeczy w różny sposób⁴³. Jarcho przez większość czasu, tak jak jego niemieccy poprzednicy, liczy wszystko i postępuje indukcyjnie. Odkrywa wzorce i anomalie, badanie anomalii prowadzi do odkrycia nowych wzorców i tak dalej, i tak dalej. Tomaszewski kieruje się dedukcją, wychodząc od teorii metrum i rytmu, którą weryfikuje i dopracowuje. W podsumowaniu różnice między nimi można sprowadzić do różnic pomiędzy dwoma typami empirii: według Bacona (indukcyjne uogólnienia oparte na obiektywnej obserwacji doświadczenia sensorycznego) i według Kartezjusza (dedukcja hipotez wywodzących się z podstawowych zasad, z następującą weryfikacją i/lub uszczegółowieniem). To także jedna z głównych różnic pomiędzy dziewiętnastowiecznym pozytywizmem a dwudziestowiecznym postpozytywizmem⁴⁴. Galin Tihanov zwrócił uwagę, że „przed przystąpieniem do analizy jakościowej Jarcho akceptował założenia wywiedzione z treści i ideologii”⁴⁵. Jest to z pewnością prawda. Jednocześnie dla Jarcho idee jako takie nie są „t r e ś c i ą” dzieła, ale jego m a t e r i a ł e m, tak samo jak dźwięki, tropy, obrazy. Statystyczna analiza idei religijnych w porównaniu do idei rycerskich jest dla niego tak samo uprawniona jak analiza statystyczna samogłosek akcentowanych w stosunku do samogłosek nieakcentowanych.

Ostatni przykład jest dość znaczący. Jarcho proponował stosowanie metody badań statystycznych do wszystkich obszarów formy poetyckiej. Ten przykład pochodzi z jego porównawczej analizy statystycznej kontekstu ideologicznego powstania *Pieśni o Rolandzie* (*La Chanson de Roland*). Jarcho rozwiązał spór pomiędzy dwiema dominującymi teoriami o powstaniu *Pieśni* (według starej przyjmowano, że *Chanson* powstała w środowisku rycerskim, natomiast według nowszej uznawano, że w środowisku religijnym). Jarcho potwierdził starą teorię, pokazując, że tematyka chrześcijańska zajmuje znacznie mniej miejsca w *Rolandzie* niż w religijnym opracowaniu tego samego wątku (*Rolandslied* Księdza Konrada), a zatem ideologia wersji oryginalnej była świecka i rycerska⁴⁶.

Jarcho zwracał także uwagę na konieczność analizy jakościowej (tj. „morfologicznej”, czyli strukturalnej), która powinna mieć miejsce zarówno przed analizą ilościową, jak i po niej. Faktycznie punktem wyjścia do zastosowania statystyki jest dokładna analiza filologiczna struktury tekstu. Z jednej strony jedyne cechy tekstu odpowiednie do krytycznej interpretacji to te, które zostały uzyskane jako rezultat obiektywnego badania statystycznego. Z drugiej strony „żadna statystyka nie może być wprowadzona bez analizy morfologicznej, to jest bez sprawdzania, jakie rzeczywiste zjawiska literackie ona odzwierciedla”⁴⁷. Zatem formalistyczna teoria wiersza nie jest czysto ilościowa, łączy ona podejścia ilościowe i jakościowe.

⁴³ Jak wskazał Michaił Łotman w mailu do autora artykułu z 19 czerwca 2018 roku. Przedstawione dalej zestawienie empiryzmu Bacona i Kartezjusza (w zastosowaniu do Jarcho i Tomaszewskiego) pochodzi od Łotmana.

⁴⁴ Jak podkreślił Peter Steiner w rozmowie z autorem 5 sierpnia 2019 roku.

⁴⁵ W mailu do autora artykułu z 30 czerwca 2019 roku.

⁴⁶ Zob. M. Gasparow, *Raboty B. I. Jarcho po teorii literatury*, „Uczonyje zapiski TGU”, dz. cyt., s. 508–509.

⁴⁷ „[...] ni odna statisticeskaja wieliczina nie wwoditsia biez morfologičeskesko-go analiza, t.je. biez prowierki togo, kakije rialnyje literaturnyje jawlenija ona otrażajet”

Formalizm „kwantytatywny” jest również definiowany jako „formalizm oparty na danych”⁴⁸. W *Metodologii* Jarcho znajdziemy rozdział, w którym autor pokazuje, jak badania literatury mogą skorzystać z zastosowania podstawowych metod statystycznych (statystyki pozycyjne, przedział zmienności, mediana, moda, średnia arytmetyczna, odchylenie standardowe itp.) oraz z sensownych interpretacji, do jakich te dane mogą się przyczynić, to znaczy w jaki sposób te dane wyjaśniają szczególności struktury literackiej lub ewolucji literackiej⁴⁹. To jeden z powodów, dla których tłumaczenie na inne języki tej książki, lub przynajmniej jej najbardziej instruktażowych fragmentów, jest niezmiernie ważne. Jarcho nie uważał swoich badań za zakończony projekt, ale zaledwie za początek olbrzymiego przedsięwzięcia, zarys przyszłych prac: „Pokazaliśmy technikę pracy, a ścieżka została przetarta dla tych, którzy będą mieć więcej szczęścia niż my”⁵⁰.

Z angielskiego przełożyła Joanna Dybiec-Gajer

Bibliografia

- Akimova Marina, *Uczonyj i włast'. Słuczaj B. I. Jarcho*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch” 2017, t. 5, s. 249–271.
- Allison Sarah, Heuser Ryan, Jockers Matthew, Moretti Franco, Witmore Michael, *Quantitative Formalism. An Experiment*, Stanford 2011 (Stanford Literary Lab, Pamphlet 1, 15.01.2011), zob. <https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet1.pdf> (dostęp: 16.03.2021).
- Bailey James, *The Russian Linguistic-Statistical Method for Studying Poetic Rhythm. A Review Article*, „Slavic and East European Journal” 1979, t. 23, nr 2, s. 251–261.
- Berkieta Aleksandra, *Moskiewskie Koło Lingwistyczne. Zapomniane początki nowoczesnego literaturoznawstwa teoretycznego*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze” 2018, nr 13, s. 149–161.
- Biełyj Andriej, *Simwolizm. Kniga statiej*, Musagiet, Moskwa 1910.
- Brzostowska-Tereszkiewicz Tamara, *Ewolucje teorii. Biologizm w modernistycznym literaturoznawstwie rosyjskim*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2011.
- Depretto Catherine, *Formalisme et poétique. Boris Tomaševskij, le formaliste oublié*, „Communications” 2018, nr 103, s. 107–118.
- Depretto Catherine, *La question du formalisme moscovite*, „Revue des études slaves” 2008, t. 79, nr 1/2, s. 87–101.

(B. Jarcho, *Mietodologija tocznogo literaturowiedienija*, dz. cyt., s. 7). Por. I. Pilszczikow, *Dzie dzictwo rosyjskiej szkoły formalnej*, w: *Strukturalizm w Europie Środkowej i Wschodniej*, dz. cyt., s. 179–180; tenże, *Nasledie russoj formalnoj szkoły i sowriemiennaja fiłologija*, „Antropologija kultury”, dz. cyt., s. 326–328.

⁴⁸ F. Fischer, M. Akimova, B. Orekhov, *Data-Driven Formalism*, „Journal of Literary Theory” 2019, t. 13, nr 1, s. 1–12.

⁴⁹ B. Jarcho, *Mietodologija tocznogo literaturowiedienija*, dz. cyt., s. 117–206.

⁵⁰ „Tiechnika raboty nami pokazana, i put' otkryt dla boleje szcztliwych” (tamże, s. 605).

- Dmitrijew Aleksandr, *Kak sdietała „formalno-ŋilosofskaja szkoła” (ili poczemu ne sostojalsia moskowskij formalizm?)*, w: *Issledowanija po istorii russkoj mysli. Eżegodnik za 2006–2007 god (8)*, red. Modest Kolerow, Nikołaj Płotnikow, Wydawnictwo Modest Kolerow, Moskwa 2009, s. 71–96.
- Ejchenbaum Boris, *Mołodoj Tołstoj*, Izdatielstwo Z. I. Grżebina, Pietierburg – Berlin 1922.
- Ejchenbaum Boris, *Teoria metody formalnej*, przeł. Roman Zimand, w: Borys Eichenbaum, *Szkice o prozie i poezji*, wybór i oprac. Lucylla Pszczołowska, Roman Zimand, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1973, s. 271–321.
- Ejchenbaum Boris, *Tieorija „formalnogo mietoda”*, [1925], w: tegoż, *Litieratura. Tieorija, kritika, polemika*, Priboj, Leningrad 1927, s. 116–148.
- Erlich Victor, *Russian Formalism. History – Doctrine*, Mouton, The Hague 1955 (wyd. 2 poprawione 1965).
- Fischer Frank, Akimova Marina, Orekhov Boris, *Data-Driven Formalism*, „Journal of Literary Theory” 2019, t. 13, nr 1, s. 1–12.
- [Fleiszman Lazar], *Tomaszewskij i Moskowskij lingwistyczeskij krużok*, „Uczonyje zapiski Tartuskogo gosudarstwiennogo uniwersiteta” 1977, nr 422, s. 113–132 (Trudy po znakowym sistiemam, t. 9).
- Gasparow Michaił, *Kwantitatiwnyje mietody w russkom stichowiedienii. Itogi i pierspektiwy*, w: tegoż, *Sowriemiennyj russkij stich. Mietrika i ritmika*, Nauka, Moskwa 1974, s. 18–38.
- Gasparow Michaił, *Raboty B. I. Jarcho po tieorii litieratury*, „Uczonyje zapiski Tartuskogo gosudarstwiennogo uniwersiteta” 1969, nr 236, s. 504–514 (Trudy po znakowym sistiemam, t. 4). [Zmieniona wersja w: tegoż, *Izbrannyje trudy*, t. 2: *O stichach*, Jazyki russkoj kultury, Moskwa 1997, s. 468–484].
- Gasparow Michaił, *Russkij gieksamietr i inyje nacyonalnyje formy gieksamietra*, w: tegoż, *Izbrannyje trudy*, t. 3: *O stichie*, Jazyki russkoj kultury, Moskwa 1997, s. 234–258.
- Jakobson Roman, *An Example of Migratory Terms and Institutional Models (On the Fiftieth Anniversary of the Moscow Linguistic Circle)* [1965], w: tegoż, *Selected Writings*, t. 2: *Word and Language*, Mouton, The Hague – Paris 1971, s. 527–538.
- Jakobson Roman, *K popisu Máchova verše*, w: *Torso a tajemství Máchova díla. Sborník pojednání Pražského lingvistického kroužku*, red. Jan Mukařovský, Fr. Borový, Praha 1938, s. 207–278.
- Jakobson Roman, *Linguistics and Communication Theory* [1960], w: tegoż, *Selected Writings*, t. 2: *Word and Language*, Mouton, The Hague – Paris 1971, s. 570–579.
- Jakobson Roman, *Moskowskij lingwistyczeskij krużok*, podgotowka tieksta, publikacija, wstuptielnaja zamietka i primieczanija M. I. Szapir, „Philologica” 1996, t. 3, nr 5/7, s. 361–380.
- Jakobson Roman, *Nowiejszaja russkaja poezija. Nabrosok pierwyj*, Politika, Praha 1921.
- Jakobson Roman, *Poznámky k dílu Erbenovu. II. O verši*, „Slovo a slovesnost” 1935, t. 1, nr 4, s. 218–229.
- Jakobson Roman, *Toward a Description of Mácha’s Verse*, przeł. z czes. Peter i Wendy Steiner, w: tegoż, *Selected Writings*, t. 5: *On Verse, Its Masters and Explorers*, Mouton, The Hague – Paris – New York 1979, s. 433–485.
- Jarcho Boris, *Mietodologija tocznogo litieraturowiedienija. Izbrannyje trudy po tieorii litieratury*, oprac. Marina Akimowa, Igor Pilszczikow, Maksim Szapir, red. Maksim Szapir, Jazyki sławianskich kultur, Moskwa 2006.

- Kliger Ilya, Maslov Boris, *Introducing Historical Poetics. History, Experience, Form*, w: *Persistent Forms. Explorations in Historical Poetics*, red. Ilya Kliger, Boris Maslov, Fordham University Press, Bronx, NY 2016, s. 1–36.
- Krusanow Andrej, *Russkij awangard 1907–1932 (Istoriczeskij obzor)*, t. 2: *Futuristyczna rewolucja (1917–1921)*, t. 1, Nowoje litieraturnoje obozrienije, Moskwa 2003.
- Margolin Uri, *B. I. Yarkho's Programme for a Scientifically Valid Study of Literature*, „Essays in Poetics” 1979, t. 4, nr 2, s. 1–36.
- Mayenowa Maria Renata, *Rosyjskie propozycje teoretyczne w zakresie form (1916–1930)*, w: *Rosyjska szkoła stylistyki*, wybór tekstów i oprac. Maria Renata Mayenowa, Zygmunt Saloni, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1970, s. 14–54.
- Merrill Jessica, *Historical Poetics and Poetic Language. Rethinking the Concept of Autonomy for Modern Literary Theory*, „Poetics Today” 2017, t. 38, nr 3, s. 519–548.
- Moretti Franco, *Distant Reading*, Verso, London – New York 2013.
- Moretti Franco, *Przypuszczenia na temat literatury światowej*, przeł. Przemysław Czapliński, „Teksty Drugie” 2014, nr 4, s. 131–147.
- Pilszczikow Igor, *Dziedzictwo rosyjskiej szkoły formalnej. Opojaz i Moskiewskie Koło Lingwistyczne a współczesna filologia*, przeł. Aleksandra Berkiet, Danuta Ulicka, w: *Strukturalizm w Europie Środkowej i Wschodniej. Wizje i rewizje*, red. Danuta Ulicka, Włodzimirz Bolecki, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa 2012, s. 171–187 (Z dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej, t. 92).
- Pilszczikow Igor, *Franko Moretti i nowy kwantytatywny formalizm*, „Nowoje litieraturnoje obozrienije” 2018, nr 150, s. 39–45.
- Pilszczikow Igor, *Nasledie russoj formalnoj szkoły i sowriemiennaja filologija*, „Antropologija kultury” 2015, nr 5, s. 319–350.
- Pilszczikow [Pilshchikov] Igor, *A poética quantitativa do Formalismo Russo*, przeł. z ros. Valteir Vaz, „RUS – Revista de Literatura e Cultura Russa” 2020, t. 11, nr 16, s. 9–42, zob. <http://www.revistas.usp.br/rus/article/view/172896/163581> (dostęp: 16.03.2021).
- Pilszczikow [Pilshchikov] Igor, *Zasiedanije Moskowskogo lingwistycznego krużka 1 ijuńia 1919 goda i zarozńdienije stichowiedczeskich koncepcyj O. Brika, B. Tomaszewskogo i R. Jakobsona*, „Revue des études slaves” 2017, t. 88, nr 1/2, s. 151–175.
- Pilszczikow Igor, Ustinow Andriej, *Diebiut Wiktora Szkłowskogo w Moskowskom Lingwistycznym Krużku. Ot „istorii romana” k „razwiortywaniju siuzeta”*, „Litieraturnyj fakt” 2018, nr 9, s. 314–334.
- Pilszczikow Igor, Ustinow Andriej, *Moskowskij lingwistyczny krużok i stanowlenie russoj stichowiedienija (1919–1920)*, w: *Unacknowledged Legislators. Studies in Russian Literary History and Poetics in Honor of Michael Wachtel*, red. Lazar Fleishman, David M. Bethea, Ilya Vinitzky, Peter Lang, Berlin [etc.] 2020, s. 389–413 (Stanford Slavic Studies, t. 50).
- Pilszczikow Igor, Ustinow Andriej, *Wiktor Szkłowski w OPOJAZie i Moskowskom Lingwistycznym Krużku (1919–1921 gg.)*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch” 2018, t. 6, s. 176–206.
- Poliłowa Wera, *Polemika wokrug sbornikow „Chudożestwiennaja forma” i „Ars poetica”*. B. I. Jarcho i Opojaz, w: *Studia slavica. Sbornik naučných trudov molodych filologow*, t. 10, Institut slawianskich jazykow i kultur Tallinskogo uniwersiteta, Tallinn 2011, s. 153–170.

- Rudy Stephen, *Jakobson's Inquiry into Verse and the Emergence of Structural Poetics*, w: *Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*, red. Ladislav Matejka, Ann Arbor 1976, s. 477–520 (Michigan Slavic Contributions, t. 6).
- Seemann Klaus Dieter, *Boris Tomaševskij's Theory of Literature*, „Russian Literature” 1986, t. 20, nr 2, s. 143–158.
- Steiner Peter, *Divergence vs. Convergence. Moretti, Tynyanov, Jakobson*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2017, nr 2(47), s. 117–124.
- Szapir Maksim, *Moskowskij lingwistyczeskij krużok*, w: *Litieraturnaja encykłopedija terminow i poniatij*, red. Aleksandr N. Nikolukin, Intełwak, Moskwa 2001, s. 591–594.
- Szklowski Wiktor, *Rozanow. Iz knigi „Siuzet kak jawlenije stila”*, OPOJAZ, Piotrogród 1921.
- Szubin Władimir, *Jurij Tynjanow. Biobibliograficzeskaja chronika (1894–1943)*, Arsis, Sankt Pietierburg 1994.
- Taranowski Kiril, *Ruski četvorostopni jamb u prvim dvema decenijama XX veka*, „Južnoslovenski filolog” 1955/1956, t. 21, nr 1/4, s. 15–43.
- Taranowski Kiril, *Ruski dvodelni ritmovi I–II*, Naučna knjiga, Beograd 1953.
- Tihanov Galin. *The Birth and Death of Literary Theory. Regimes of Relevance in Russia and Beyond*, Stanford University Press, Stanford 2019.
- Tihanov Galin, *On the Significance of Historical Poetics. In Lieu of a Foreword*, „Poetics Today” 2017, t. 38, nr 3, s. 417–428.
- Tihanov Galin, *Russian Formalism*, w: *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, wyd. 4, Princeton University Press, Princeton 2012, s. 1239–1242.
- Todorov Tzvetan, *Théorie de la littérature*, teksty formalistów rosyjskich zebrał, oprac. i przeł. Tzvetan Todorov, przedmowa Roman Jakobson, Seuil, Paris 1965.
- Tomaszewskij Boris, *O stichie, Priboj*, Leningrad 1929.
- Tomaszewskij Boris, *Teorija litieratury (Poetika)*, Gosudarstwiennoje izdatielstwo, Moskwa – Leningrad 1925 (wyd. 2 poprawione [1926] 1927; wyd. 3 poprawione 1927; wyd. 4 poprawione 1928; wyd. 5 poprawione 1930; wyd. 6 1931.)
- Tynjanow Jurij, *Oda jako gatunek retoryczny*, przeł. Zygmunt Saloni, w: *Rosyjska szkoła stylistyki*, wybór tekstów i oprac. Maria Renata Mayenowa, Zygmunt Saloni, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1970, s. 281–314.
- Tynjanow Jurij, *Oda kak oratorskij žanr [1922/1927]*, w: tegoż, *Archaisty i nowatory*, Priboj, Leningrad 1929, s. 48–86.
- Tynjanow Jurij, *Problema stichotwornogo jazyka*, Academia, Leningrad 1924.
- Wiesiołowski Aleksandr, *Poetyka historyczna*, przeł. Halina Karwacka, w: *Teoria badań literackich za granicą. Antologia*, wybór, rozprawa wstępna, komentarze, posłowie Stefania Skwarczyńska, t. 1: *Romantyzm i pozytywizm*, cz. 2: *Kierunki pozytywistyczne, krytyka subiektywna i kierunki postpozytywistyczne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1966, s. 326–352.

Streszczenie

Niniejszy esej traktuje o rosyjskiej teorii formalistycznej z perspektywy humanistyki cyfrowej. Skupia się na podejściu do poetyki kwantytatywnej kilku członków Moskiewskiego Koła Lingwistycznego: Borisa Tomaszewskiego, Romana Jakobsona, a zwłaszcza Borisa Jarcho. Szczególny nacisk położony jest na opracowanej przez Jarcho metodzie, którą później Franco Moretti nazwał „czytaniem na dystans” – porównywaniu dużej liczby tekstów pod względem ograniczonej liczby cech formalnych.

Quantitative poetics of Russian Formalism: Boris Yarkho as an unacknowledged precursor of “distant reading”**Abstract**

This essay approaches Russian Formalist theory from the perspective of the digital humanities. It focuses on the approaches to quantitative poetics made by several members of the Moscow Linguistic Circle: Boris Tomashevsky, Roman Jakobson, and particularly Boris Yarkho. A special emphasis is made on Yarkho's invention of what Franco Moretti later referred to as “distant reading” – a comparison of a large number of texts by a limited number of formal features.

Słowa kluczowe: formalizm rosyjski, poetyka ilościowa, Boris Tomaszewski, Roman Jakobson, Boris Jarcho

Keywords: Russian Formalism, quantitative poetics, Boris Tomashevsky, Roman Jakobson, Boris Yarkho

Igor Pilszczikow – dr hab., profesor literatury rosyjskiej i kierownik Katedry Języków i Kultur Słowiańskich, Wschodnioeuropejskich i Euroazjatyckich na Uniwersytecie Kalifornijskim w Los Angeles i profesor badawczy na Uniwersytecie Tallińskim, założyciel i redaktor naukowy systemów informatycznych *Fundamentalna Biblioteka Elektroniczna „Literatura Rosyjska i Folklor”* (feb-web.ru), *Poetyka Porównawcza i Komparatystyka Literacka (CPCL)* (cpcl.feb-web.ru) i *Rosyjska Biblioteka Wirtualna* (rvb.ru), współredaktor czasopism „*Studia Metrica et Poetica*” (Wydawnictwo Uniwersytetu Tartuskiego) i „*Pushkin Review*” (Slavica Publishers). Jest autorem licznych publikacji w wielu dziedzinach, takich jak poezja rosyjska w perspektywie porównawczej, historia wschodnio- i środkowoeuropejskiej teorii literatury, poetyka kwantytatywna, teoria wiersza i humanistyka cyfrowa. Autor dwóch monografii o rosyjskich poetach „złotego wieku” (Batuszkow, Puszkina). Jego ostatnie publikacje obejmują artykuły i redakcje książek zbiorowych poświęconych rosyjskiemu formalizmowi, szkole praskiej i tartusko-moskiewskiej szkole semiotyki.